

ÖSSZEFOGLALÓ

Kutatásomban Sinkó Ervin Aegidius útra kelése c. kisregényével foglalkozom a szerző tanulmányokban és esszéikben kifejtett irodalomszemlélete tükrében. Az író kiindulópontja a művészi világteremtésben az az elképzelés, miszerint a forradalmi téma forradalmi esztétika igényével kell, hogy párosuljon. A műből kibontakozó világkép determinánsa pedig Sinkó szerint a narrátori nézőpont: a perspektíva konstruáltsága, hasadtsága, az elbeszélő jelenléte, beszéde, avagy hiánya, némasága. A művet áthatja és meghatározza a sajátos látószögből látó szem, a láttatás paradoxális elemeinek ingatag és reflexiókat inspiráló egyensúlya.

Kulcsszavak: Sinkó Ervin, poétika, Aegidius útra kelése, költői világkép, narrátori nézőpont

ABSTRACT

The study deals with the short novel of Ervin Sinkó - The departure of Aegidius - in the mirror of the author's poetics, which he created in his studies and essays. His starting point in the artistic world-creation is a view, which states that a revolutionary theme should go hand in hand with the need for revolutionary esthetics. In Sinkó's opinion the determinant of the unfolding worldview in the work is the view of the narrator: how the perspective is construed, cracked, the presence of the narrator, his speech or its deficit, muteness. The work is permeated and determined by an eye, which looks from a special angle, projecting an unstable balance of elements from which reflections are born.

Keywords: Sinkó Ervin, poetics, The departure of Aegidius, a poet's worldview, the narrator's view

SAŽETAK

U ovom istraživanju bavim se kratkim romanom Ervina Šinka pod nazivom Egidov polazak u ogledalu poetike autora koju je stvorio u svojim studijama i esejima. Njegova polazna tačka u umetničkom stvaranju sveta je zamisao po kojoj revolucionarna tema treba da ide ruku pod ruku sa potrebom za revolucionarnom estetikom. Po Šinku determinanta pogleda na svet u delu je tačka gledišta naratora: konstruisanost perspektive, podeljenost, prisustvo pripovedača, njegovog govora ili odsustvo istog, nemost. Delo je protkano i određeno okom koje gleda iz specifičnog i jedinstvenog ugla, projekcijom labilne ravnoteže paradoksalnih elemenata - iz koje se rađaju refleksije.

Ključne reči: Ervin Šinko, poetika, Egidov polazak, pesnička slika sveta, tačka gledišta naratora

CSÁNYI ERZSÉBET

Újvidéki Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék,
Újvidék
erzsebet.csanyi@gmail.com

FORRADALMI TÉMA – FORRADALMI ESZTÉTIKA* LÁTÓSZÖGMODELÁLÁS SINKÓ ERVINNÉL

*Revolutionary theme, revolutionary esthetics
Shaping the angle of view in Ervin Sinkó's work*

*Revolucionarna tema, revolucionarna estetika
Formiranje ugla gledanja kod Ervina Šinka*

Sinkó Ervin pályáját végigkísérte az értekező prózai tevékenység. Az Ady ihlette lírát és nyolc kisregényt, több regényt, elbeszélést, drámát, naplót létrehozó Sinkó 1945 után elsősorban tanulmányokat és publicisztikai műveket írt.

Irodalomtörténeti munkáiban felhívja a figyelmet arra, hogy a modern regény kelet- és nyugat-európai mintái eltérő utakon járnak: míg a nyugat-európai regény mindinkább „az egyéni benső élet ábrázolására szorítkozik”, „egyre inkább dematerializálódik, egyre inkább intellektualizálódik”, addig a „vörös keleten” a művekben eruptív erő tükröződik, „a költői képzeletet a dologi világ, a mozgásban átélt valóság apokaliptikus látványa, a földrengés élménye nyugtözi le”. A forradalom, a polgárháború mint kiáltó sors, mint „etikai krízis” biztosítja a „rendkívül dramatikus feszültséget” a kelet-európai regényekben, amelyek főszereplője nem a vákuumba szorult individuum, hanem éppen ellenkezőleg, a felfokozott valóságélmény megrendült hordozója egy kollektív történésben. Ebben a közegben jelenik meg a „forradalmi művész”.

Mi több, Sinkó egy egész esztétikai forradalmat lát kibontakozni a forradalmi téma erupciója nyomán. Az esztétikai többletet az elbeszélői nézőpont kialakításától teszi függővé. Sinkó szerint a paradoxális, ambivalens, rétegzett, ironikus narrátori szerkezetek a leghatásosabbak. Pl. amikor az objektív szem, a szenttelen regisztrálás, a száraz látá-

* Dr. Csányi Erzsébet egyetemi tanár, ŰE, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék, erzsebet.csanyi@gmail.com (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za mađarski jezik i knjževnost)
A tanulmány az Újvidéki Egyetem Bölcsészkar A kisebbségi nyelvek, irodalmak és kultúrák diskurzusai Délkelet- és Közép-Európában (republički projekat Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu pod naslovom Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kulture u jugoistočnoj i srednjoj Evropi -178017) című, 178017-es számú minisztériumi projektumának részeredményeit tartalmazza.

tás keménységében megjelenik egy forró szubjektivizmus. A dokumentáló narrátori tevékenység során felvillan maga az elbeszélő is, és Sinkó szerint ez a villanás a hitelesség előfeltétele. Ezáltal fogan meg a műben az idő, s fogannak meg az időben az emberek. Ez a villanás is elég, hogy testközelivé legyen a puszta életanyagként felmutatott ábrázolt világ. A rejtőzködő narrátor nem reflektál semmire, a némaságával tüntet a „bestiálisan történő történelemben”, a puszta percepciót, a tudattól független, csupán érzékszervi világbefogadást választja mint módszert. Ez a paradoxális nézőponttechnika a felfokozott valóságélmény és a forradalmi esztétika előfeltétele. Az író felteszi a kérdést: a megtapasztalt „hazugságból, vérből, félelemből és piszokból” (Bori, 2007, 188.) vajon mit tudott megragadni, megörökíteni a művészet?

Sinkó Ervin prózaműveiben is minduntalan a felfordult világban vergődő (forradalmi) hőssel találkozunk, aki eszmék és cselekvés között hányódik.

Az *Aegidius útra kelésében* (1927) „hősei életének konfliktusa a cselekvés és a hit kérdése körül forgott, s azt akarta tisztázni, hogy az emberséges, nagy és szép célok és a feljűk vivő úton támadó nehézségek ellentmondásai feloldhatók-e” (Bori, 2007, 187.). Itt is megfigyelhető az, ami legsikeresebb regényében, az *Optimistákban*: „Első része jellemzően statikus, alig történik valami: a bölceleti elem uralkodik el rajta, monológok és vitakozó párbeszéddek váltják egymást, miközben az idő érlelődik, s közeledik a cselekvés órája” (Bori, 2007, 188.) .

A mester–tanítvány képletre épített parabola- és nevelődési regényben az ekkor még mindig krisztianus Sinkó polemikus hévvel izzítja át és tárgyalja le etika és taktika ellentmondásait. „Sinkó éppen ezért a parabolaregényhez pártolt, amely a tézisregény »irányzatosságának« egyik igen tiszta formája, példázatjellegével pedig a tézis érzékletes előadásának, szépirodalmi »ábrázolásának« a lehetőségét kínálja” (Bori, 1981, 49–50.). A mű alaptézise így foglalható össze: vajon feláldozható-e az etika a taktika oltárán? A tézist azonban a regény nem fejti ki, s a világábrázolás sem válik illusztratívává, sematikussá, hisz ez a mű bukását jelentené (Thomka, 1992, 78.).

Bori Imre Sinkó-monográfiájában rámutat arra is, hogy a kisregény irodalmi forrása minden bizonnyal Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* c. regényének *A nagy inkvizítor* c. betétje, poémája.

A Sinkó-irodalom azonban esszéregényként is emlegeti az Aegidiust – elvontsága és problémafelvetése következtében (Thomka, 1992, 78.).

A mű Aegidius, a tanulatlan, ifjú dominikánus szerzetes és a jezsuita Frigyes páter vitájára épül. A vita a beszéd, dialógusok, monológok sokaságát előfeltételezi, így a regény nem cselekvő, hanem moralizáló-szemlélődő hősök köré fonja a cselekményt. Mindkét hős a tépelődés és beszéd embere. A mester és tanítvány vitájában azonban a mester olyan válaszokat ad a tanítvány kérdéseire, amelyek a valóság kritikai megtapasztalását, az abból következő paradoxális és ellentmondásos komplexitást hirdetik. A szögletes, nehézfejű, dogmákhoz szokott Aegidius ezeket a gondolati mélységeket kezdetben nem hajlandó követni, a meghasonlás veszélyét érzi. „Lehetetlennek érezte, hogy prédikáljon; egyszerre nem tudta, hogy mit hirdessen” (Sinkó, 1963, 24.). Közben azonban edződik, és útra is kel

Magdeburgba, hogy megszerezze élete tapasztalatait. A megpróbáltatások azonban őt nem oda vezetik el, mint mesterét. Ő képtelen felvállalni a feltétel nélküli hitet, a megtapasztalt ellentmondások dacára. Képtelen hinni, szolgálni, prédikálni, képtelen cselekedni. Míg Frigyes képes egyházi hivatali feladatból a boszorkányokat máglyára kísérni, miközben könyvet ír a boszorkányság intézményének hamisságáról, addig Aegidius útja végén másféle választ ad a harmincéves háború teremtette szituációra. Ő inkább kivonul, hitehagyottá válik. Nem kérdez immár, hanem felel, dönt a maga belátása, önmaga érzelmi-erkölcsi erőtartalékai szerint. „Itt tudtam meg biztosan, végsőképpen, hogy ma nincs templom és nincs gyülekezet, melyben nekem hely adatott... Aegidius egyedül akart menni, és zászló nélkül, és követő nélkül” (Sinkó, 1963, 104.).

Aegidius megtalálta a saját útját. Két szellemi-lelki habitus csap itt össze. Két hittérítő, prédikátor, fráter. Két szakmabeli. Vitájuk, beszélgetéseik, eszmecseréjük íve a főhős felnevelődése felé mutat. Kiteljesedik a mester portréja is. A végeredmény mindkettejük esetében tragikus, torz modellben tükröződik: a mester felvállalja a poklokat is egy képzelt szent ügy érdekében, a tanítvány elveszíti hitét, elmagányosodik, kiesik a kollektív történelemből, ami Sinkónál a felfokozott valóságélmény előfeltétele.

A két hős között lévő lényeges különbségeket a regény elejétől követjük: Frigyes páter Padernbornba elhossa az értelmiségi prédikátor hatalmát, „mely az olyan emberé, ki világos fejjel, látásra bátor szemmel néz a világba, és mégis tud hinni” (Sinkó, 1963, 14.). Viszont az őt kezdetben ellenséges indulattal hallgató Aegidius „lényében volt valami sötét és szilaj konokság, amit szögletes, a paraszti származását eláruló viselkedése csak még szembeötlőbbé tett. Teljesen hiányzott belőle az, amivel meg lehet fogni az emberek szívét; indulatos volt a végletekig, és dühbe borult egész teste-lelke, ha csak beszélt is azokról, kik más hittek, mint ő.” „Tanulatlan volt, s természeténél fogva szenvedélyes és türelmetlen” (Sinkó, 1963, 19.).

Aegidius sem műveltségben, sem intellektuálisan, sem érzelmi intelligenciáját illetően nem vetekedhet a mesterrel. Mindkettejüket fűti a hit, a szent ügy iránti rajongás, amit azonban Frigyes át is tud adni a híveknek. Mindketten fanatikusak, megszállottak, „mégpedig olyannyira, hogy némi leegyszerűsítéssel a paradoxonokkal terhelt magánpszichológiájuk és magánideológiájuk „démonológiájáról” is mint viszonylag közös jellegzetességükről szólhatnánk” (Baranyai, 2008. 54.). Beszélgetéseik során a fiatalember problémalátása fokozatosan kipallérozódik, elindul mestere nyomdokaiban. Mégis nyilvánvaló, hogy megmaradnak személyiség szerkezetének alapvető jegyei, amelyek majd meg fogják akadályozni, hogy a hajlékony jezsuita mester mintájára magáévá tegye a macchiavellista elvet, miszerint a cél szentesíti az eszközt. Nincs meg benne ez az ún. „bátorság Istenhez”, minek nevében Frigyes az egyházba magába beférkőzött sátánt is kiszolgálta az intézmény majdani üdvözülése reményében. Gátjait, aggályait félretette. Aegidius „nehéz járású gondolatai” (Sinkó, 1963, 24.) nem voltak alkalmasak ekkora mérvű erkölcsi-filozófiai akrobatikára, s ebben a tekintetben a kemény anyag, amiből őt faragták, előnyére válik, megőrzi őt emberibb embernek. Mester és tanítvány két magatartási modell képviselőivé válnak, a diák nem követi tanárát, elutasítja annak kompromisszumait. Éppen ezért jogos

a megállapítás: „Aegidius története aligha egyszerűsíthető le a gyakorlati forradalmár s a vele szemben álló „lírikus forradalmár” ellentétének parabolájára” (Thomka, 1992, 78.). Ugyanakkor e két alternatív magatartási modell ütköztetésével a kisregény nem megoldásokkal zárul, hanem kikiszlott sorsképletek nyugtalanító kimerevítésével.

Aegidius meghasonlása egyébként egybecseng az ifjú Sinkóéval. Bosnyák István írja: „Egyik korabeli eszmetörténeti esszéjének¹ szép allegóriájával élve, a krisztianus ifjú Sinkó egész szellemi valóságát is okkal hasonlíthatjuk a keresztesháborúk azon individuumához, aki a Szentföld meghódítására a kollektív szellemmel teljes azonosságban, vele teljes egységben indul el, de megcsalt reménnyel és új, más remény szükségletével tér vissza, immár „egyházatalanná szubjektivizálódva”, a saját külön egyéni vox deiére figyelő, didergően magányos emberként. Ennek az egzisztenciális elmagányosodásnak az ő esetében is... az előzőleg messianisztikusan felfogott és eksztatikusan szorgalmazott Világforradalom káprázattá foszlása volt a legfőbb előidézője” (Bosnyák, 1996, 17.).

Sinkó „az erkölcsös cselekvést főleg a történelmi progresszió kontextusában vizsgálta. Ez pedig azt jelenti, hogy minden erkölcsi döntés fundamentumát az emberi és a történelmi igazságok *egysége* képezi... Sinkó olyan fontos kérdéseit, mint a hit és az eretnekség viszonya, ellentmondása stb. csakis ennek az egységnek a szemszögéből vizsgálhatjuk... Sinkó szerint az eretnekség alapja is a hit: mindkettőben morális szenvedélyek munkálkodnak... A Sinkó-szövegekben az eretnek a történelmi fejlődés szenvedélyes elkötelezettje... a hittel párosul a kétely, a termékeny kutató (megismerő) kételkedő szellem. Az eretnek tehát nemcsak abban különbözik a hívőtől, hogy „másképpen hisz”, hanem abban is, hogy más igazságok birtokában van... [Sinkó] sohasem akart megszabadulni az emberi ellentmondásoktól, hanem végigélve kívánta felülmúlni azokat” (Végel, 2006, 336–337.).

Vajon mennyire sikerült az írónak ezt a forradalmi-mozgalmi problematikát a választott parabolaformával kibontania? Sinkó szavával: a mű által megidéződik-e az „eruptív őszinteség” és a „feltétlen szenvedély”, a szubjektív látásmód átüt-e a merev kereteken?

Bosnyák István (Baranyai B. István) szerint a kisregényekben eleve az egyén világát látjuk, a kisregény műfaji látászöge az individuumra fókuszál: „*az egyedi emberek* (fő- és mellékszereplők) *szubjektivitásának* kisebb-nagyobb mértékben feltáruló teljességét, s az ő *dinamikus viszonyukat* a kisregénybeli más emberi egyedek megint csak viszonylag teljes benső mikrokozmoszához. Mindez pedig, végső soron, annak a *sajátos műfaji látászögnek* a következménye az öt Sinkó-mű esetében is, mely a kisregény műfaját általában is jellemzi. Nevezetesen – és metaforikusan szólva –, a nagy, organikus valóságszférák epikus bevilágítására képes, a „panorámázó” megvilágításmódot mintegy kínáló „madártávlat-szemlélet” helyett s annak ellenében a sajátos „*középkép-szemlélet*”, amely mindenekelőtt az emberi egyed bensőségének, személyiségontológiai jellemzőinek és interperszonális viszonyainak kinagyítására és olvasói látóhatárokon belülré hozására hivatott. Az epikus látás és láttatás e sajátos perspektívája a kisregény-műfaj értékes megvalósulásaiban természetesen sohasem eredményezi – Sinkó Ervin egy híján fél tucat ilyen alkotásában sem eredményezi – az előtérbe hozott bensőségek, szubjektív emberi mikrokozmoszok mecha-

¹ Sinkó Ervin (1925): A modern kaland születése, élete és jelene. *Testvér*, Bécs, 7-8., 9. és 10. sz.

nikus kiragadását a tárgyi-dologi, természeti, történelmi, szociális vagy éppen metafizikai-ezoterikus közegekből; csupán azt eredményezi e jobb híján „ellen-madártávlatu”-nak, illetve „közelképi”-nek nevezhető kisregényi látószög, hogy mindezek a műfaj számára másodlagosnak bizonyuló közegek jobbára csak vázlatosan, jelzetszerűen, stilizáltan, kroki-formában sugallják egy-egy lehetséges lét-teljesség illúzióját – az előtérbe hozott, elmélyített, általában jól kidolgozott s egymással szövevényes („regényes”) viszonyban levő *portrék* minimálisan szükséges háttereként. Miközben a vázlatos lét-teljesség laza körvonalai a kisregény világát azért mégsem szűkítik le pontszerűre, pontnyi nagyságúra...” (Baranyai, 2008, 52.).

A kisregény műfaji, közelképi látószögén túl a szerzőnek ki kellett dolgoznia a narrátori látószöveget is. Az objektivitásra törekvő narrátori elbeszélés nem mindig direkt szó-laltja meg Frigyes pátert, a szöveg átcúsúszik indirekt prédikáció-leírásba. Eközben kiemeli a szónoklatok érvelési módozatait, a fráter sikerének titkát elemzi, felhívja a figyelmet a tematikai és módszertani megoldásokra, amelyekkel e híveket lenyűgöző hatás megszületett. Aegidius is behódol riválisának minden ellenérzése dacára. „És Aegidius tovább is eljárt a prédikációkra, noha olyan dolgokat hallott ott, hogy csengett tőle a füle” (Sinkó, 1963, 21.). A szövegtextúra szónoklatokból, dialógusokból, gondolatfolyamok leírásából és hosszabb-rövidebb narrátori tudósításokból tevődik össze. A reflexiók azonban nem a narrátor reflexiói, hanem a hősök kiáradó tudatfolyamai, így a mű valójában egy nagyon zárt belső világban mozog. A hős szemével való láttatás nem engedélyezi a külső fényt és színezetet, ezért a narrátor szinte láthatatlan.

Sinkó regényének sodrása főhősének tudatműködése függvényében alakul, annak ki-vetítését szolgálja, de mindvégig megtartva a példálózás pátozának magas hangfekvésű tónusát.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Baranyai B. István (2008): Sinkó és a Nyugat II. avagy a „második nemzedék” kirekesztett délvidéki kisepikusa. *Híd*, 8., http://epa.oszk.hu/01000/01014/00051/pdf/00051_050-072.pdf (2017. 03. 25.)

Bori Imre (1981). Sinkó Ervin. Újvidék: Forum Könyvkiadó

Bori Imre (2007): A jugoszláviai magyar irodalom története. Újvidék: Forum Könyvkiadó

Bosnyák István (1996): „Atyámfia, Anyag!”, avagy egy ellen-gubbiói [ifjú-sinkói] krisztianus esztétika és kortörténeti háttere. *Hungarológiai Közlemények*, 1996/4., Újvidék: ŰE, BTK

Sinkó Ervin (1925): A modern kaland születése, élete és jelene. *Testvér*, Bécs, 7-8., 9. és 10. sz.

Sinkó Ervin (1963): Aegidius útra kelése és más történetek. Újvidék: Forum Könyvkiadó

Thomka Beáta (1992): Sinkó Ervin korai [kis]regényei. In Thomka Beáta: Prózátörténeti vázlatok. Vajdasági regények, novellák a két háború között. Újvidék: Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára

Végel László (2006): Ember a történelem sorsfordulóiban. In Baranyai B. István: Egy kisebbségi kismagyar kíséletmű. Budapest: Dotnet Kft., 327–337.